

zvijezda", I. L. Croata, "Pozdravljenja", M. Lipovec Gatti, "Conversazioni con la storia di Ivan Golub. Conversazioni di Kalinovac. Cronache dei Mendicanti di Kalinovac", S. T. Zemljčić, "Značenje ljudskog tijela u izabranim tekstovima I. Goluba", M. Leščan, "Tre composizioni". I na kraju – "Vita memoria": S. Kovačić, "Kratka autobiografija svetojeronimskog vratara Šime Kovačića".

Nije baš uobičajeno da se objavljuju zbornici ili slična djela u čast ili slavu čovjeka koji je mladi od 70 do 75 godina, osim, dakako, ako nisu u pitanju "vječni" političari. Ali zato kad se neka institucija ipak odluči objaviti tako što u čast pjesnika, znanstvenika, kulturnog radnika uopće, umjetnika – onda takav javni čin znači da je taj čovjek izuzetna ličnost koja je znatno pridonijela napretku određenog područja ili nekog naroda ili, pak, ljudskom društvu općenito. Takav se slučaj, očito je, dogodio upravo s Ivanom Golubom. Izniknuo iz podravske, seoske sredine, Golub je preko opredjeljivanja za svećenika stigao gotovo do vrha – jer ipak 60 godina mu je tek! svoje znanstvene, kulturne i umjetničke afirmacije. Bitno je obilježje njegova života vjera, želja za duhovnom pomoći, ali i izrastanje upravo u doba Drugoga vatikanskoga sabora, ozračjem koje je stvarao papa Ivan XXIII. Zatim, "općinili" su ga život i djelo Jurja Križanića, mislioca i također svećenika, koji je za mnoge istraživače, pa tako i za Goluba, svojevrsni preteča ekumenizma i teolog crkvenoga pomirenja. Držeći se pritom biblijskih i teoloških antropoloških istraživanja, nije čudno što je Golub ubrzo nakon povratka u domovinu sa studija u Rimu bio izabran za predstojnika Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Temeljito izučavajući XVII. st. i Križanića napose, Golub je postao viđeni poznavalac hrvatske teološke i kulturne povijesti Hrvata. Ovdje nećemo posebno naglašavati – što je već spomenuto – da je on i vrstan pjesnik, autor i više zbirki. Ne bježi ni od kontakata sa širom publikom, naravno – velikim dijelom preko pisane riječi, pa su zapažene njegove književne/umjetničke minijature, uglavnom teoloških sadržaja, koje objavljuje u tjednom i sličnom tisku (dio je objavio i u posebnom izdanju). Zbog ozbiljnosti pristupa istraživanju i obradi pronađenih materijala u arhivima, te interpretaciji poznatih podataka iz literature i stvaranja novih djela, Ivan Golub veoma je rano zapažen od naše znanstvene i kulturne javnosti, pa se – već kao mlad istraživač – uskoro počeo javljati i u zbornicima i časopisima koji nisu uže teološke usmjerenosti ili vezani uz Katoličku crkvu; tako je već 1969. god. bio biblijski suradnik izdavačkog poduzeća "Stvarnost", a sljedeće se godine pojavljuje u "Arhivskom vjesniku" Arhiva Hrvatske i – što osobito naglašavamo – u našem "Historijskom zborniku", i to s ovećom raspravom "Juraj Križanić i pitanje prava Slovenaca na svetojeronimske ustanove u Rimu" (osobno nam je poznato koliko je tadašnji glavni urednik prof. Jaroslav Šidak visoko ocijenio taj i druge znanstvene radove Ivana Goluba). Kada se imaju u vidu ti radovi mladoga znanstvenika, sadržajni i kvalitetni već tada, onda je i jasnija odluka Papinskoga hrvatskog zavoda Svetoga Jeronima u Rimu da upravo takvoj ličnosti posveti zbornik s radovima u kojem su uzeli riječ crkveni dostojanstvenici, ali i znanstvenici, kulturni i književni djelatnici uopće iz niza gradova, iz Hrvatske i inozemstva.

Petar Strčić

POVIJESNI PRILOZI, Institut za suvremenu povijest, 10, Zagreb 1991.

Deseti svezak zbornika Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu (prijašnji Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske) pod naslovom "Povijesni prilozii" donosi sedam tekstova, od kojih su neki i opsežniji. Pod uredništvom Zdenke Šimončić-Bobetko, uz Zdravka Dizdara, Biljanu Kašić i Mirka Valentića kao članove uredništva njegovi sadržaji – treba reći već na

početku – daju niz novih saznanja o više pitanja naše novije povijesti, a dva priloga i iz nešto starije hrvatske prošlosti.

Prva po redu objavljena je studija Mirka Valentića, "Temeljne značajke povijesti Vojne krajine" (str. 1 – 36, sa Zusammenfassungom i Summaryem na str. 34 – 36). Radi se o razdoblju od XVI. st. do druge polovine XIX. stoljeća, dakle od vremena završavanja velikoga sukoba s Turcima do uključivanja Vojne krajine u Civilnu Hrvatsku. Ovdje je govor, npr., o gubitku teritorija, o pojavi nehrvatskih vojnih zapovjednika na hrvatskom teritoriju, o emigracijskom procesu hrvatskog naroda i dolasku Vlaha, koji se u XVIII. i u XIX. st. preobražavaju u Srbe. Tu je, pored ostalog, i autorov studiosni osvrt na prerastanje Krajine u moderniju vojnu organizaciju, kao i na njezino urastanje u gospodarske tokove Habsburške Monarhije.

Milan Kruhek u svome radu na str. 37 – 79, sa sažecima na njemačkom i engleskom jeziku na str. 77 – 79, "Granice hrvatskoga kraljevstva u međunarodnim državnim ugovorima. (Od mira na Žitvi 1606. do mira u Svištovu 1791)" govori o periodu na čijem je početku Hrvatska imala najmanji teritorij koji se podrazumijeva kao matica-domovina, do trenutka kada je započeo trend vraćanja hrvatskog teritorija svojoj matici (ovdje treba napomenuti da autor ne govori o današnjoj Hrvatskoj!); tu se radi o teritorijima koje je matica vraćala nakon suzbijanja turske opasnosti. Potrebno je reći da je izvan razmatranoga perioda – a autor i na to upozorava – Požarevačkim mirom 1718. god. opet zadobivena stara granica na dunavsko-savskom međurječju; Zemun je također dio hrvatskih zemalja, i to njihov najistočniji granični dio. Autor je – nakon uvoda – dao uvid u gubitak hrvatskih teritorija i promjenu granica Hrvatskoga Kraljevstva u stogodišnjem ratu s Turskom do mira u Žitvi 1606. godine, te u sām tok i sklapanje ugovornih obveza kada su utvrđene prve međunarodno priznate granice Hrvatskog Kraljevstva, kako kaže autor. Govor je dalje i o borbi za oslobođenje granice Kraljevstva na temelju mirovnog ugovora u Karlovcima 1699. godine, i to o borbi za oslobođenje Hrvatske od rijeke Ilove do Dunava, Like i Krbave; tu je prikaz ratnih operacija Mletačke Republike u ratu protiv Turske u Dalmaciji te utvrđivanje graničnih međa između tadašnje Hrvatske i Turske od Slankamena na Dunavu do Medvede Glavice kod Knina. Autor je zatim obradio novi rat s Turskom i nove granice Kraljevstva na temelju mira 1718, koji je sklopljen u Požarevcu, a dao je uvid i u druge austrijsko-turske ratove u 18. st. te utvrđivanje novih granica. Autor donosi i nekoliko zemljopisnih crteža.

"Stvaranje vojnih komuniteta Bjelovara i Petrinje" predmet je priloga Alexandera Buczynskog (str. 81 – 82, sa sažecima na njemačkom i engleskom jeziku, str. 101 – 102). I ovaj autor istražuje krajišku povijest, govoreći o povlaštenim vojnim gradovima koji su osnovani polovinom XVIII. stoljeća. Uzima kao primjere spomenuta dva grada, čiji su trgovci i obrtnici trebali svojim proizvodima udovoljavati potrebama Krajišnika; no takav sustav bio je sastavljen uglavnom radi lakše vojne kontrole i stoga je bio štetan u odnosu na civilnu djelatnost. Autor se osvrće na odjeke merkantilizma koji tada iščezavaju, osnutak prvih vojnih komuniteta (prva je takvom 1789. god. bila proglašena Stara Gradiška), čiji građani nisu služili vojni rok kao drugi Krajišnici, niti su odrađivali radotu. Magistrat su činili sudac, savjetnici, porotnici i gradski službenici. Autor govori o poticajima za oživljavanje gospodarstva Hrvatske krajine, o osnutku krajiškoga grada Bjelovara, o promjenama u vojnokrajinskom statusu Petrinje te o autarhiji kao vrlini.

Petar Korunić, "Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. st." (str. 103 – 156, sa sažecima na istim jezicima, str. 154 – 156), zapravo se želi osvrnuti na formiranje "pluralističkog političkog i društvenog sustava srednje i jugoistočne Europe, prije svega unutar Habsburške Monarhije. A taj program pretpostavlja postojanje kulturnih i političkih/državnih individualnih konfederalnih jedinica" (str. 105). Uz – u ovakvim priložima neuobičajena – motta, pa i u širim izvodima, ispred svake od nekoliko cjelina, P. Korunić specificira ideje i probleme, ističući "da su narodnjaci/preporoditelji u Hrvatskoj za revolucionarnih previranja 1848 – 1850. (...) zastupali ne samo načelo *federalizma*, o čemu u historiografiji nema spora, nego također (ili, štoviše, prije svega) *politički program konfederalizma*" (str. 106, potcrtao

sâm P. Korunić). Pritom započinje raspru s Nikšom Stančićem i njegovim stajalištima o tome pitanju (i to dosta grubom polemikom!). Dalje se osvrće na "historiografiju: značenje descriptione", te se osvrće na mišljenja V. Krestića, J. Šidaka i M. Gross. Zatim je usredotočio pažnju na izvore o tome pitanju, upozoravajući, npr., na poznate Šulekove "Naše pravice" iz 1868. godine. Dalje, prelazi na sâm problem – na "pojam, strukturu i program (kon)federalizma", na "Program konfederalizma O. Utj. Ostrožinskoga"; na Utješnovičeve se radove često poziva, a i cijelu studiju započinje upozorenjem na nedavno – 1988. god. u Zagrebu – objavljeno Utješnovičevo djelo "Kućne zadruge i Vojna krajina". Upozorcno je na pojam konfederalizma u Utješnovičevu radu "Osnove za savezno preporođenje cesarevine austrijske po načelu ustavne slobode i narodne pravstvene jednakosti", koji je bio objavljen 1848. god. u "Slavenskom Jugu" (jedan od urednika bio je i Ostrožinski), a odmah preobjavljen i na francuskom, njemačkom, talijanskom i engleskom jeziku. Korunić, dalje, analizira strukturu i sadržaj konfederalizma u tome spisu te u prilogu objavljuje tu Utješnovičevu "Osnovu".

Mato Artuković posvetio je pažnju jednoj, samo na prvi pogled, manjoj temi: "Vrač pogadač" – prilog proučavanju srpskog novinstva u Hrvatskoj" (str. 157 – 192, Zusammenfassung, str. 189 – 190 i Summary, str. 191 – 191). Zapravo, cilj je autora drukčiji – da istraži i analizira ideološki sustav Srpske samostalne stranke, čija je temeljnica bila srpska državna ideja. U tome je jedan od nosilaca spomenuti list, koji je u Zagrebu ediran 1896 – 1902. godine. Taj list tadašnju Srbiju smatra Pijemontom, a u okviru toga "Pijemonta" trebale bi se naći srpske zemlje kao što su Bosna, Hercegovina, Makedonija, Južna Ugarska, Srijem, Slavonija, Lika, Dalmacija i Crna Gora; naravno, srpski je i Dubrovnik. Vlasnik i izdavač toga lista bio je Sima Lukin Lazić iz Bosanskog Broda, a početku putujući glumac, a kasnije novinar. Autor daje gmezu izlaženja lista, piše o njegovoj stranačkoj pripadnosti, o rubrikama i suradnicima, o strukturi nacionalne ideologije (na što se Artuković najopširnije osvrće) te daje prikaz kraja toga lista. Kao zanimljivost ističemo da je "Vrač pogadač" bio veoma malo na nišanu tadašnjih vlasti, iako je negirao jedan od zakonitih i priznatih naroda u Habsburškoj Monarhiji – hrvatski te otvoreno zagovarao Veliku Srbiju, koja bi se – u prvom redu – trebala formirati na području te Monarhije.

"Trgovačka elita kao čimbenik modernizacije i hrvatske nacionalne integracije šezdesetih godina 19. stoljeća" (str. 193 – 217, sa sažecima na ista dva strana jezika, str. 216 – 217) Iskre Iveljić, obrađuje uglavnom položaj i ulogu velikih trgovaca u razdoblju modernizacije tadašnje Hrvatske na području gospodarstva, kulture i politike; pritom, npr., u ekonomskoj oblasti osobitu pažnju posvećuje njihovom značenju u željezničkom pitanju, u organizaciji Gospodarske izložbe 1864. god. i osnivanju novčanih zavoda. Poznato je da su veletrgovci imali važnu ulogu u jačanju hrvatske nacionalne samosvijesti, ali kao osobitu zanimljivost autorica apostrofira, a i mi ističemo činjenicu da je ova gospodarska elita "osporavala prestiž inteligencije u javnome životu" (str. 195). Autorica obrađuje, naravno, veletrgovce u uvjetima našega gospodarskog razvoja, u kojima većina samostalnih trgovaca nije imala veći kapital te se on kretao uglavnom u visini od 5.000, a u veletrgovaca više od 30.000 forinti. To je stanje uglavnom prikazano na uzorcima veletrgovaca koji su okupljeni oko Zagrebačke trgovačko-obrtničke komore, što nije dovoljno za razumijevanje situacije u cijeloj tadašnjoj Hrvatskoj, a pogotovo ne i za ostale hrvatske zemlje. Autorica naglašava: "Uloga trgovaca u oblikovanju hrvatske politike 60-ih godina 19. stoljeća još je nerazmjerna njihovoj ekonomskoj moći" (str. 215).

Zadnji je prilog glavne urednice Zdenke Šimončić-Bobetko: "Agrarne promjene u Đakovštini 1918 – 1941. godine" (str. 220 – 247; sažeci na istim stranim jezicima, str. 245 – 247). Uz upozoravanje na bitne odrednice u ekonomskoj strukturi, autorica daje i uvid u stanje koje je prethodilo razmatranome periodu, a osvrće se i na političke prilike u istom razdoblju. Tako je, najprije, uvodno dala uvid u situaciju gotovo isključivo poljoprivrednog prostora 902 km², na kojem su živjele i nacionalne manjine. Ukupno je bilo 47.602 stanovnika, od toga pravoslavaca (Srba i Rusa) 9,9%. Šimončić-Bobetko upozorava, dakle, na političke prilike na dakovačkom selu postije

I. svjetskog rata, na normativni aspekt agrarnih promjena, na agrarnu reformu, na kolonizaciju i u vezi s njome na državnu, privatnu i unutarnju kolonizaciju te na stanovništvo u odnosu na poljoprivredna gospodarstva 1931. godine. Autorica svoje istraživačke nalaze potkrepljuje i nizom statističkih i drugih tabli. Karakteristika je drobljenje veleposjeda (samo jedan je zapravo veleposjed – onaj Đakovačke biskupije, koja obuhvaća 20,4% ukupno raspoložive zemlje); do deset jutara god. 1931. ima već 80,9% posjeda, ali ovi posjednici raspoložu samo s 39% ukupne zemlje na đakovačkom području. Težište je autoričina znanstvenoistraživačkog postupka; zapravo, na znalačkom praćenju procesa agrarne reforme koja je provedena u razmatranome periodu. Jer, pod udar agrarne reforme palo je pet velikih posjeda (od kojih su 1 crkveni, a 4 privatna). Korisno je općenito pridonijela autoričina analiza struktura zemljišnoga posjeda prije i poslije znatnih promjena koje su tada učinjene; analiza je provedena u pogledu veličine, prostornoga rasporeda, vrste vlasništva, nacionalnosti vlasnika i drugih relevantnih komponenata.

Deseti svezak "Povijesnih priloga" Instituta za suvremenu povijest nastavlja dobru tradiciju prethodnih tomova – da radovi budu znanstveno utemeljeni, da ne budu pretjerano opsežni, da prostorno pokriju što više hrvatskih zemalja te da budu aktualnog sadržaja i primjereni znanstveno-stručnoj znatiželji suvremenoga trenutka. Prigovoriti bi se dalo sadržaju ovoga broja kao i dosadašnjim da su znatno zapostavljeni pojedini krajevi Hrvatske, a u ovome svesku u prvom redu mislim na pitanje povijesti Istre i Kvarnerskog primorja, pa donekle i Gorskog kotara, dakle – Zapadne Hrvatske u cjelini. No valja očekivati da će se "zemljopisna" komponenta sadržaja inače kvalitetnih "Povijesnih priloga" popraviti u idućim svescima. Također, nismo sigurni da je potrebno širiti tematiku glasila Instituta za suvremenu povijest na teme izvan razdoblja koje uobičajeno obuhvaća pojam suvremene povijesti, a što stoji u institutskome naslovu, koji obuhvaća period XIX. i XX. stoljeća, s vremenskim potrebnim ekskurzima u razdoblje kraja XVIII. stoljeća. Za druga razdoblja postoje specijalizirana ili opća izdanja drugih institucija i udruženja koje se bave starijim razdobljima povijesti, tj. za period od XVIII. st. pa dalje – unatrag. Naravno, ako Institut za suvremenu povijest kani ukinuti riječ "suvremenu" – onda je to druga stvar te je opravdano objavljivanje i takvih radova. No, unatoč ovom prigovoru, treba istaknuti da su svi radovi urednički pogodeni dobro, da su – iako neujednačene kvalitete – znatan prinos hrvatskoj misli i znanstvenom utemeljivanju naših težnji na polju obrade hrvatske prošlosti. Čvrsto smo uvjereni da će pod rukovodstvom glavne urednice dr. Zdenke Šimončić-Bobetko i dalje biti objavljivani kvalitetni prilozii.

Petar Strčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.